

Т. М. Шарова

ОСОБЛИВОСТІ АВТОБІОГРАФІЧНИХ ТВОРІВ ВАСИЛЯ БОНДАРЯ

Розвиток літератури невіддільний від плину часу. Перехрещення цих двох процесів відбивається не в одному, а в кількох вимірах. Будь-яка історична епоха викликає до життя несхожі, часто суперечливі літературні явища. Так, найважливіша особливість визначних творів літератури і мистецтва в тому, що вони не лише відбивають ознаки свого часу, але й вступають у живий зв'язок із наступними епохами.

Художній час як своєрідне явище художньо-словесної творчості сьогодні вже досить різнобічно висвітлений у роботах М. Бахтіна, М. Жулинського, М. Логвиненка, М. Храпченка, проте, як свідчать найновіші студії на матеріалі української літератури, власне теоретичні аспекти цього феномену розроблені найменше. Чимало вчених просто уникали з'ясування теоретичних проблем, ігноруючи будь-які особливості лірики, прозових творів і висвітлюючи їх конкретні зразки винятково в історико-літературній перспективі. Тож досі залишається невизначеною категорія часу як домінуючий елемент поетичної творчості українських письменників.

Першоосновою літератури є показ людської сутності, побачити це найкраще можна на прикладах створення літературою образу ліричного героя. Дослідження цього процесу в часі дає змогу помітити, як відтворює література місце особи в суспільстві на різних етапах його історії, взаємозв'язок людини з людиною, із колективом, матеріальним світом, із зовнішнім середовищем тощо [12, с. 118].

Основним об'єктом творчості харківських поетів, які голосно заявили про себе на початку 60-х рр. ХХ ст. була людина як неповторна особистість. Особистісне начало їхньої творчості утверджувалося не як культ індивідууму, а як протест проти зведення особи до ролі гвинтика в механізмі державної машини [10, с. 75].

Поступове розкріпачення людини здійснювалось не тільки через думку, а й через спосіб її вираження, через саме поетичне дихання, якому тісно було в уніформі застиглих рим і строф. І тенденція такого звільнення в поезії України почалася ще до появи блискучої плеяди шістдесятників. Так, поезія Василя Бондаря є досить оригінальним явищем у сучасній українській літературі. Автор привертав до себе увагу як читачів, про що свідчать численні листи до поета, так і критиків.

Василь Бондар – харківський письменник, творчість якого характеризувалася розвиненою та самобутньо сформованою культурою підсвідомості. Поетичні твори митця завжди містили момент істини, філософської несподіванки, прозові твори – оригінальний поворот в осмисленні звичайних повсякденних реалій, явищ життя. Василь Бондар як художник слова

почав з поезії. Поетичність стала серцевиною прози письменника. Ліризмом пройняті її зміст і форма – характери, пейзажі, мова, композиція, авторські відступи. Зв'язок часів, планетарність мислення, масштабність бачення світу й людини – прикметні риси індивідуального стилю письменника.

У літературній діяльності Василя Бондаря виразно відбилися певні тенденції, започатковані у 60-ті рр. Василь Бондар неодноразово повертається до теми війни, влади, любові і смерті, людських цінностей і відповідальності. Власний життєвий досвід і досвід біографії покоління, велике розуміння психології і чинників людської поведінки, ретроспекція і багатовимірна сучасність, здобутки щедрої фантазії і одвічний “учнівський ужинок” з безмежного літературного поля вільно входять до поезії Василя Бондаря й набирають у ній своєї індивідуальної художньої якості [5, с. 94-96].

Жанровизначальним, структуротворчим чинником філософської поезії Василя Бондаря (зб. “Маки на дроту”, зб. “Рідні пороги”) є саме предмет художнього пізнання – фундаментальні питання буття людини та світу, взяті в їх універсально-онтологічному вимірі. Причому ці питання мають бути не на периферії художньої концепції, а в самому центрі уваги поета. Наповненість його внутрішнього світу визначається, як правило, аналізом і осмисленням пережитого. Меланхолійна філософічність та журливий пошук любові до життя – то не єдина грань у багатому й суперечливому внутрішньому світі ліричного героя. З поетичної енциклопедії його почуттів постає протилежний бік вразливої душі.

Визначаючи особливості індивідуального стилю Василя Бондаря, передусім треба відзначити емоційність, пристрастність, риторичність його поезій, тяжіння до внутрішньої полеміки. Такий спосіб думання визначає характерні авторські прийоми, а саме: діалогічну побудову вірша, внутрішній монолог-суперечку, введення зустрічних внутрішньотекстових реплік. У поезіях Василя Бондаря це виявляється й на лексико-синтаксичному рівні, що свідчить про зростання поетичної майстерності автора, вдосконалення, пошук більш довшої форми.

Автобіографічна лірика Василя Бондаря надзвичайно різноманітна і водночас цілісна, гармонійна, монолітна. Воєнні настрої та мотиви співіснують і змагаються в ній з глибоким внутрішнім драматизмом – це одна зі стабільних ознак поетичної творчості Василя Бондаря. Поет розкриває страхітливі реалії, які принесла з собою війна. Ця поезія – болючі спогади власного життя автора, які знов і знов спливають у пам'яті і лягають на папір віршованими рядками. Поетичними словами Василь Бондар розкриває душевний біль минулого, який є частиною єства письменника.

Найбільший інтерес, вмотивований цілями дослідження, становлять для нас вірші, що відображають моменти життя Василя Бондаря (“Суд”, “Пам'ять”, “Життя”, “Брати”, “Перший зліва в ряду” та ін.). Названі поезії синтезують особистісні спогади та переживання ліричного героя, але специфічною особливістю авторської рефлексії є прийом “розчинення” індивідуального світу героя.

Дослідники творчості Василя Бондаря наголошують на “емоційно насиченій інтелектуальності” його поезій. У його віршах поряд із почуттям і в органічній єдності з ним присутні пильна думка, заглиблений роздум, точний аналіз. Поетові властиві глибина та масштабність мислення. Характерною є внутрішня полеміка: пункт – контрапункт, теза – антитеза, ствердження – заперечення [6, с. 111; 7, с. 42].

Стилеві Василя Бондаря притаманні емоційність, риторичність викладу, конкретність, простота й виразність художніх образів, витонченість поетичної форми, де звуковий, образний і смисловий плани самі по собі значимі. Найчастіше автор звертається до таких жанрів як ліричний монолог, публіцистична полеміка-послання, поема, пісня, етюд, медитація, стислий нарис. У поезіях Василя Бондаря знаходимо органічне поєднання філософії і лірики, раціонального й чуттєвого начал. Поет є динамічним у формальних пошуках, прагненні художньої досконалості тощо.

Збірка поетичних творів Василя Бондаря “Маки на дроту” (1959 р.) є однією з тих, що свідчить про воєнні спогади юнацьких років письменника. Подолавши гіркоту суму й розчарувань, безжально оцінивши власні помилки й віддавши належне пам’яті героїв, поетична думка з усією пристрасстю звертається до теперішнього і – майбутнього. Ніби по-новому осмислюються віковічні цінності поезій, що були затьмарені, знецінені нещирістю й фальшю; ніби з новою силою усвідомлює ліричний герой свої незмірні можливості, бачить усі багатства землі.

Збірка “Маки на дроту” містить низку поезій антивоєнного і памфлетного змісту. Це вияв гуманістичної суті літературної творчості Василя Бондаря, незмінного вболівання поета за духовне й фізичне здоров’я людини, усього людства, один із наскрізних мотивів багаторічної діяльності митця [4, с. 90-99].

Поетичні твори збірки Василя Бондаря “Маки на дроту” є дуже динамічними, такими, що відповідають динамізму людської думки в воєнних умовах, в умовах пристосування, адаптування тощо. Це засвідчують ті поетичні конструкції, в яких у Василя Бондаря зринають образи й мотиви минулого й майбутнього.

Реальні події тісно переплетені з історичною пам’яттю народу, і ця пам’ять виявляється реальною дійовою силою життя і першопочатком формування творчої особистості митця. Напружена і метафорично насичена поезія збірки порушує чимало складних морально-етичних проблем, пов’язаних з утвердженням діяльної позиції в житті. У поетичних творах Василя Бондаря образи відтворено об’єктизовано, свідомість автора характеризується через бачення і оцінку дійсності, показ долі людини. У цьому показі були беззастережна щирість, глибина і правдивість, реальний драматизм і віра в світлі сили життя, бурхлива самовідданість юного почуття й безоглядна горда сміливість, жертвна готовність служити високому мистецтву й невситима цікавість до різноманітних проявів життя, до явищ культури в їхньому історичному аспекті, любов і повага до людей праці й усвідомлення її

стрижневого значення для свідомої, цілеспрямованої діяльності кожного громадянина, патріота. До збірки “Маки на дроту” входять такі твори: “Суд”, “Пам’ять”, “Життя”, “Брати”, “Перший зліва в ряду” та ін.

Визначаючи провідні теми й мотиви в творчості Василя Бондаря, нагадавши слова О. Довженка про життєву позицію людини, без якої світ провалився б для неї в безодню, В. Дяченко говорить, що у Василя Бондаря ця позиція – “лихоліття війни, які вразили чутливу душу хлопчика і народили поета” [8, с. 92].

Критика відзначала автобіографічність частини віршів, де поет відтворює дитинство й юнацькі роки ліричного героя, що припали на час Великої Вітчизняної війни. У віршах “Німець”, “Вбити війну!”, “Світанок”, які вміщені в поетичну збірку “Маки на дроту”, відтворюються подвиги солдатів, утверджується думка про гуманізм і людяність. Особистий світ автобіографічної лірики Василя Бондаря набув потужного громадського імпульсу. Збірка поезій “Маки на дроту” стала антитезою поезії рутинної й неживої, догідливо “збалансованої” й риторичної, бездумної і стилістично безбарвної. Це був оригінальний пошук своєї зрілості, свого прийдешнього, свого місця в народних лавах.

Збірка Василя Бондаря “Маки на дроту” є незаперечним здобутком поета. Вона показала, що розширення тематичних обріїв незмінно сполучається в нього з глибинним осягненням реалістичної повноти кожного художнього образу. Словесний живопис не захоплює Василя Бондаря примхливою грою фарб, яка може маскувати кінцеву безпредметність картини. Досконало організована художня “техніка” його найкращих поезій вінчає тривалу, зважену, справді глибинну течію думки. Її конденсованість, багатозначність впливають із потреби всебічно осмислити реальну природу й життєві взаємозв’язки явищ, які стають предметом поетової уваги. Звідси враження від багатьох віршів Василя Бондаря, як від застиглих згустків нервово-піднесеної енергії, що сплавили гармонійно думку й почуття у принагідній конкретності художнього слова.

Поезії Василя Бондаря майже позбавлені звичної опоетизованої історії бойових подвигів, якими автор захоплюється і звеличує. У центрі уваги поета проблеми морального характеру, вірність високим ідеалам, перевірка духовної цінності особистості умовами, що потребують граничного напруження сил, самопожертви. У поетичних творах Василя Бондаря звучить ідея високого обов’язку молоді перед пам’яттю батьків, які загинули захищаючи Батьківщину; поет пише про спадкоємність поколінь (вірші “Темне небо жорстоко катує”, “Суд”, “Брати”, “Комуніст”).

Активна мистецька спрямованість на сучасність та її проблеми, органічний історизм образного мислення, принципи творення глибоко народних, національно своєрідних характерів, поєднання високого романтичного злету думки з проникливим аналізом реальної дійсності, переосмислення поезики народної творчості, вільне застосування гіперболізму, символіки – ці й багато

інших рис Бондаревої творчості істотно збагатили пошуки української літератури.

Справжня оригінальність поетичної творчості Василя Бондаря полягає не в пустотливій піднесеності, котра по суті є літературною, а в душевному тоні ширості, умінні бачити навколо себе те, чого не бачать інші, сказати про нього так, як ніхто ще не говорив. Талант письменника криється в неповторній індивідуальності. Василь Бондар репрезентує в українській поезії плідотворну для неї лінію розвитку, що йде не стільки від давніх духовних традицій, скільки від гостроти сприймання й осмислення конфліктів і проблем, народжуваних часом.

Поезія Василя Бондаря надзвичайно чутлива до найгостріших проблем сучасності, правди життя. Її яскраві риси – пристрасність, емоційна наснаженість, глибинні думки про любов і ненависть, добро і зло, вічність і сьогодення. Вона стала вагомим і серйозним набутком в українській літературі. Сумлінність, як визначальна риса в характерах героїв, утверджується письменником у творах як вища правда. Василь Бондар, осмислюючи категорію часу і спонукальні мотиви вчинків героїв, через усі твори провів думку про те, що совість в людині під час війни заглушає, перемагає всі почуття, а природна душевна відвертість, жертвна готовність відстояти родову честь є глибинними рисами в характері будь-якої людини.

Як і сам час, майже всі герої творів письменника трагічної долі. Але це не позбавляє їх прагнення до життя, навпаки, глибина відчуттів визначає висоту кожного життя, наповнює долі особливою змістовністю. А правда, що зростає з цієї трагічності і нею ж зумовлена, все ж таки у своєму характері має оптимістичну основу. І хоча правда у кожного героя своя, неповторна, але в той же час і єдина. Оскільки всіх об'єднує загострене відчуття життя і усвідомлення необхідності його захисту, біль втрат і надії на майбутнє.

Творчість Василя Бондаря увібрала в себе той спектр гуманістичної, вселюдської проблематики, яку піднімали й освоювали шістдесятники, намагаючись творити культуру на противагу антикультурі, продукovanу тоталітаризмом. Поет, увиразнюючи у своїй творчості найважливіші духовно-інтелектуальні шукання сучасності, дає об'ємне зображення категорії часу, світу і людини в ньому.

Література

1. Бондар В. Маки на дроту : [поезії] / В. Бондар. – Харків, 1959. – 87 с.
2. Бондар В. Ми ідемо далі...: [поезії] / В. Бондар / Архів Харківського літературного музею. – Вст. 17472. РП – 2138. – Харків, 1967. – 170 с.
3. Брюгген В. Дар чесного серця (про поетичні новинки 1963 р.) / В. Брюгген // Прапор. – 1964. – № 5. – С. 69 – 74.
4. Брюгген В. Особиста причетність поета / В. Брюгген // Прапор. – 1975. – № 2. – С. 90 – 99.

5. Брюгген В. Спектр поетичної думки / В. Брюгген // Прапор. – 1977. – № 11. – С. 94 – 96.
6. Гордієнко К. Народний характер / К. Гордієнко // Вітчизна. – 1976. – № 8. – С. 110 – 113.
7. Добровольський В. Пафос часу і літературна тема / В. Добровольський // Прапор. – 1963. – № 1. – С. 42 – 49.
8. Дяченко В. І думка, і слово... / В. Дяченко // Прапор. – 1976. – № 6. – С. 88 – 100.
9. Жулинський М. Люди, що вирвалися із обмежень звичності / М. Жулинський // Слобожанщина. – 1996. – № 3. – С. 145 – 185.
10. Зборовська Н. Шістдесятники / Н. Зборовська // Слово і час. – 1999. – №1. – С. 74 – 81.
11. Муратов І. Турнір літоб'єднань / І. Муратов // Прапор. – 1963. – № 1. – С. 32 – 37.
12. Черченко Н. Головна тема радянської літератури / Н. Черченко // Прапор. – 1980. – № 11. – С. 118 – 125.

Анотація

Т.М. Шарова Особливості автобіографічних творів Василя Бондаря

У статті зосереджується увага на тому, що у літературній діяльності Василя Бондаря виразно відбивалися певні тенденції, започатковані у 60-ті рр. ХХ ст. Письменник неодноразово повертався до теми війни, влади, любові і смерті, людських цінностей і відповідальності, що було основою його автобіографічних творів.

Ключові слова: біографізм, автобіографізм, мотив, чинник.

Аннотация

Т. М. Шарова Особенности автобиографических произведений Василия Бондаря

В статье сосредоточивается внимание на том, что в литературной деятельности Василия Бондаря выразительно отбивались определенные тенденции, положенные в начале 60-ых гг. ХХ вв. Писатель неоднократно возвращался к теме войны, власти, любви и смерти, человеческих ценностей и ответственности, что было основой его автобиографических произведений.

Ключевые слова: биографизм, автобиографизм, мотив, фактор.

Summary

Tetyana Sharova Features of autobiographic works of Vasiliy Bondar's

In the article attention is concentrated on that the certain tendencies fixed to beginning in 60th were distinctly removed in literary activity of Vasiliy Bondar's at the beginning of 60th. A writer repeatedly went back to the theme of war, power, love and death, human values and responsibility, that was basis of his autobiographic works.

Key words: biographism, autobiographism, reason, factor.